

УДК 378:373.2.01.3-051

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-3\(198\)-101-105](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-3(198)-101-105)

Дудко Сергій

Гуз Костянтин

Кононець Наталія

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2560-0825>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-4332-1416>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-4384-1198>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

A Розкрито проблеми формування особистості випускника закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО), проаналізовано сутність терміну «особистість», його місце в педагогіці, формування особистості в умовах побудови Нової української школи, стан розробленості у вітчизняній науці критеріїв визначення сформованості предметних і ключових компетентностей в учнів, проведено аналіз педагогічних досліджень щодо формування образу світу школярів, зосереджено увагу на необхідності визначення критеріїв і рівнів сформованості особистості, обґрунтовано зміст формування життєстверджувального образу світу учнів, його місце при визначенні рівня сформованості особистості випускника ЗЗСО.

Ключові слова: розвиток особистості; Нова українська школа; компетентності; життєстверджувальний образ світу; модель світу; критерії оцінювання; рівень сформованості

S *Dudko Sergiy, Huz Kostiantyn, Kononets Natalia. The current problems of the personal level development determination.*

The article reveals the problems of general secondary education school (GSES) graduate's personal development. The essence of the term «personality», its place in pedagogy, compared the development of personality from a biological perspective and pedagogical science are analyzed. It is emphasized that the formation of students as a highly developed personality is provided by the conditions of construction of the New Ukrainian School and the state educational standards. Therefore, the process of reforming education assumes that the personality is developed during the acquisition of both subject and general competencies, the state of development in native science of criteria for determining the development of subject and general competencies in students is studied. These studies have revealed the existence of different approaches to the assessment of competencies, but the level of competence does not indicate the development level of the student as a highly developed personality. They focused on the fact that a highly formed personality must have a holistic consciousness and a formed life-affirming image of the world. Analysis of pedagogical research on development of the image of the world of schoolchildren is conducted, attention is paid to the necessity of definition of criteria and levels of formation of the person, the maintenance of formation of a life-affirming image of the world of pupils, and their place in the personal level development determination of GSES graduate. We note that during the construction of NUS the image of the world should be developed in the conditions of education of sustainable development on the basis of mastering subject and general competencies, forming a life-affirming view of the world. The result of students acquired during the educational process a life-affirming view of the world based on the subject and general competencies is the development of a life-affirming image of the pupils' world, the level of which can determine the level of comprehensively developed and holistic personality.

Key words: personality development; New Ukrainian School; competencies; life-affirming image of the world; model of the world; evaluation criteria; level of formation

Дудко Сергій Григорович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та економіки освіти, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Dudko Sergiy, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy and Economics of Education, M. V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

E-mail: dydko-s@i.ua

Гуз Костянтин Жоржович, доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти, Інститут педагогіки НАПН України, Україна

Huz Kostiantyn, Doctor of Pedagogical Sciences, leading researcher of the department of integration of the content of general secondary education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine

E-mail: konstantin.guz@gmail.com

Кононец Наталія Василівна, докторка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та суспільних наук, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна

Kononets Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and Social Sciences, Cybernetics University of Ukoopspilks «Poltava University of Economics and Trade», Ukraine

E-mail: natalkapoltava7476@gmail.com

Актуальність проблеми. Реформування освітньої галузі передбачає кінцевим результатом сформованості випускника закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО), як всебічно розвинутої особистості здатної до всіх викликів життя в сучасному цивілізованому світі [9].

Формування особистості учня передбачено й законами України «Про освіту» та «Про повну загальну освіту», а також діючими Державними стандартами. Проте контроль за формуванням особистості як у Концепції Нової української школи (НУШ), так і в законодавчих, нормативно-правових документах відсутній.

Отже, існує суперечність між потребою в спрямованості освітнього процесу на формування в учнів особистісних якостей, які б свідчили про їхню готовність і здатність до здійснення успішної самореалізації в житті особистості, спроможної психологічно і професійно жити та діяти в постійно змінюваному середовищі та відсутністю ефективного контролю за формуванням особистості, створеного на засадах сучасної дидактики.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Застосування знань та умінь, набуті учнями під час освітнього процесу, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці, розвиваючи його як особистість, що здатна до успішної взаємодії із суспільством.

Нові освітні Державні стандарти ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя».

Метою освіти у Законі України «Про освіту» визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [10].

До проблем компетентнісного підходу в освіті та формуванню високорозвиненої особистості звертались Н. Бібік, О. Ващенко, Л. Ващенко, В. Ірхін, В. Ільченко, Я. Кодлюк, О. Савченко та ін.

Аналіз факторів із формування особистості почали ще античні вчені. Вивчаючи розвиток особистості, дослідники встановили низку важливих залежностей, що виражають

закономірні зв'язки між процесом розвитку та його результатами з одного боку, і причинами, що на них впливають, – з іншого. У педагогіці й психології відчутних результатів у вивченні розвитку особистості школярів досягли П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Рубінштейн, А. Лурія, дослідники Л. Термен, Е. Геккель, Ф. Мюллер.

Проте статей науково-освітнього спрямування щодо оцінювання рівня сформованості учня як особистості не знаходимо у вітчизняних наукових джерелах. Здебільшого зустрічаємо матеріали, що розкривають особливості оцінювання рівнів сформованості компетентностей учнів (Л. Ващенко, О. Локшина та ін.).

Одночасно з розвитком дитини створюється її власний образ світу. Питанню необхідності формування в учнів життєстверджувального образу світу довели дослідження К. Гуза, О. Ільченка, В. Ільченко, С. Смирнова, В. Мирошниченко. Дослідження вчених доводять, що життєстверджувальний образ світу в дітей формується на різних етапах життєдіяльності дитини, перш за все через засвоєння ними понять, через обґрунтування елементів знань про дійсність на основі доступного їм змісту закономірностей природи [3; 5; 6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо необхідним звернути увагу на питання контролю над формуванням особистості учнів як під час освітнього процесу, так і в позаурочний час. Надати належну увагу формуванню в учнів життєстверджувального образу світу.

Мета статті: зосередити увагу на необхідності визначення рівня сформованості випускника закладу загальної середньої освіти як особистості. Трансформуючи поняття образу світу до умов побудови НУШ, довести, що в результаті набутого школярами під час освітнього процесу життєстверджувального погляду на світ на основі предметних і ключових компетентностей формується життєстверджувальний образ світу учня, який може визначати рівень сформованості особистості випускника ЗЗСО.

Викладення основного матеріалу. Модернізація системи освіти в Україні є чи не найобговорюванішою тематикою як освітянами, науковцями, батьківською громадськістю, так і всім українським суспільством у цілому.

Серед основних засад Концепції Нової української школи новатори заклали компетентнісний підхід, який передбачає не лише необхідність набуття потрібних для реалізації у професійному житті вмінь і навичок разом з опануванням важливих знань, але й уміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в

команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними компетентностями [9].

У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче й чи зможе навчатися впродовж життя. Прогрес будь-якого суспільства вирішальною мірою залежить від рівня особистісного розвитку його громадян. Цей чинник є головним важелем подальшого еволюційного руху цивілізації. Формувати особистість, здатну і психологічно, і професійно жити та діяти в постійно змінюваному середовищі – одне з визначальних завдань сучасної освіти.

Формування випускника ЗЗСО як особистості є однією із засад Концепції Нової української школи. Нова українська школа працює на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму, формує цілісну, всебічно розвинену, здатну до критичного мислення особистість [там само].

Термін «особистість» використовують різні науки, але найчастіше ми зустрічаємося з ним у медицині, філософії, історії, психології та педагогіці. Кожна з цих наук розглядає розвиток особистості зі своєї точки зору, використовуючи для визначення її рівня сформованості свої методи і категоріальний апарат.

Із біологічної точки зору в процесі розвитку особистості виділяють зовнішні і внутрішні фактори, форму і зміст. До зовнішніх факторів належать: середовище, суспільне виховання; до внутрішніх – біологічні задатки, самовиховання тощо. Індивідуальним є процес оволодіння вміннями й навичками, досвідом продуктивної праці та самовдосконаленням [3].

Ураховуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що розвиток особистості – це процес кількісних та якісних змін в організмі та свідомості людини. Результат розвитку – становлення людини як біологічного виду та соціальної істоти. Біологічне в людині характеризується фізичним розвитком, що включає морфологічні, біохімічні, фізіологічні зміни. Формування особистості є також процесом соціального розвитку молоді людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Соціальний розвиток знаходить вираження у психічному, духовному, інтелектуальному зростанні [8].

Сучасна педагогічна наука не заперечує біологічну основу розвитку особистості й розглядає їх як потенціальні можливості, розвиток яких залежить від соціальних передумов [там само]. Відбувається цей процес завдяки засвоєнню гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, школи, суспільства, взаємодії з мистецькими явищами, здатності людини до громадської діяльності, свідомій її підготовці до самостійного дорослого життя в суспільстві та довіллі.

Найдетальніше й у всіх проявах особистість визначається педагогікою. Вважають, що становлення особистості починається на певному етапі розвитку дитини. Лише се-

ред людей, за умов належного розвитку людського організму індивід стає особистістю. Під час освітнього процесу особистість формується, засвоюючи предметні та загальні компетентності, де якісних змін зазнають мислення, мовлення, емоції, потреби тощо. На основі набутих компетентностей і суспільного досвіду виникають і розвиваються нові якості особистості – самостійна діяльність, самопізнання, моральні, естетичні та інтелектуальні почуття, ускладнюються й удосконалюються психічні процеси, розвиваються здібності. Успішний розвиток дитини великою мірою залежить від змісту, спрямованості мотивів, якими вона керується в навчанні та праці [1].

Структура особистості багатогранна. Найхарактернішими її компонентами є рівень інтелектуального розвитку, рівень розвитку почуття відповідальності, вміння керувати своєю поведінкою, аналізувати свої вчинки й відповідати за них, здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень, визначення рівня вихованості, самооцінки, індивідуальність. Проводячи аналіз наукової літератури, ми не знаходимо критеріїв вищевизначених компонентів. Рівень розвитку особистості визначають через неповторні фізичні якості, психічні процеси, темперамент, риси характеру, здібності, потреби, інтереси, які позначаються на пізнавальній діяльності учня, навчанні, праці, вчинках, ставленні до себе, взаєминах з іншими.

Формування особистості значною мірою залежить від самої людини, її копійкою праці над собою, тобто самовиховання й самовдосконалення, яке триває практично все свідоме життя.

Становлення особистості – процес удосконалення її фізичних і духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих факторів, серед яких найважливішими є освітній процес [8].

Відповідно до Концепції Нової української школи особистість формується під час засвоєння як предметних, так і ключових компетентностей [9].

Водночас низка суперечностей у запровадженні компетентнісного підходу в освіту України залишається й досі неподоланою. Очевидно є невідповідність між потребою у застосуванні спеціальних форм і методів контролю й оцінювання нових можливостей і вмінь учнів, їхньої компетентності, та недостатньою розробленістю таких методик у теорії та практиці. Переважають традиційні форми виміру й фіксації освітніх результатів (тестування), що виявляють переважно здатність учня відтворити в навчальній ситуації великий обсяг складного за змістом матеріалу. Водночас із позиції компетентнісного підходу рівень досягнення освітніх результатів визначається здатністю вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань [1].

Оскільки набуті під час освітнього процесу предметні та ключові компетентності відповідно до Концепції Нової української школи мають формувати цілісну всебічно розвинену особистість, а компетентність є динамічною комбінацією знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає

здатність особи успішно провадити професійну та подальшу навчальну діяльність, маємо винайти шляхи оцінювання рівня розвитку цієї особистості.

У дидактику все більше входить поняття образу світу як вихідного пункту й результату пізнавального процесу, діяльності суб'єкта. Психологи довели, що «органом» взаємодії людини зі світом, вихідним пунктом і результатом всякого пізнання, всякої дії є її образ світу [4].

Як довели дослідження К. Гуза, В. Ільченко, образ світу дітей формується перш за все через засвоєння ними понять, через обґрунтування елементів знань про дійсність на основі доступного їм змісту закономірностей збереження, спрямованості процесів до рівноважного стану та їхньої повторюваності. Наслідком такого пізнавального процесу є формування у свідомості дитини образу світу [6]. Одночасно це й впорядкування, зцілення дитячого мислення за допомогою закономірностей природи (Я. Коменський), перетворення егоїстичного дитячого розуму, який у центрі світу ставить себе на рівні розуму соціально зрілої особистості, здатної виконувати соціальні завдання незалежно від своїх органічних потреб (П. Каптерев). Якщо дитина свою поведінку, пізнання дійсності, свої дії зіставляє не тільки зі своїм бажанням, а перш за все із закономірностями, що лежать в основі пояснення дійсності, то світ постає перед дитиною як сфера прояву єдиних для всіх об'єктів, у тому числі й самої дитини, закономірностей.

Як зазначає С. Смирнов, образ світу не складається з образів окремих явищ і предметів, а від початку розвивається і функціонує як певне ціле. Це означає, що будь-який образ об'єкта, що викликає подразнення, є елементом образу світу, і сутність його не в ньому самому, а в тому місці, у тій функції, що він виконує в цілісному відображенні реальності. Ця характеристика образу світу визначається взаємозв'язками і взаємозалежністю між елементами об'єктивної реальності. Оскільки результатом будь-якого пізнавального процесу є не певний новий одиничний образ, а модифікований стимулом образ світу, збагачений певним новим елементом, то правомірно сказати, що головний внесок у побудову образу предмета або ситуації робить образ світу загалом, а не набір стимулювальних впливів.

Найважливішою характеристикою образу світу, що забезпечує йому можливість функціонування як активному началу процесу пізнання, є його діяльнісна й соціальна природа. Зі школи мають виходити не фізики, хіміки, математики, літератори, а люди з цілісною свідомістю, науковим мисленням, члени суспільства сталого розвитку з життєствердним образом світу. Образ світу – найважливіша характеристика особистості, вихідний пункт і результат пізнавального процесу особистості. Формування цілісного національного життєстверджувального образу світу потребує впровадження трансдисциплінарного, цілісного підходу. Життєстверджувальний образ світу має формуватися в учнів одночасно із їхньою здатністю взаємодіяти з об'єктами дослідження в середовищі життя відповідно до

принципу соціоприродної справедливості. Згідно з цим принципом усі природні системи, в тому числі і соціосистема, мають право на сучасне і майбутнє життя. Образ світу розглядаємо як особистісно значущу цілісність інформації про дійсність, яка формується у свідомості людини, починаючи з перших днів життя і до останнього дня та визначає поведінку людини в суспільстві, в природі, в усіх життєвих ситуаціях. Поняття «світ» філософами і психологами розглядається як «сфера прояву тотально діючих на всі об'єкти загальних, спільних для них закономірностей» (С. Кримський, В. Кузнєцов). Це доведено в дослідженнях, які стосуються цілісного розвитку особистості [4; 5; 6].

Ресурсно-орієнтований підхід також дозволяє формувати високий рівень розвитку особистості школярів із найменшими затратами завдяки акумуляції усіх можливих ресурсів з урахування турбулентних змін у суспільстві та українській освіті [3; 10]. Доцільним є, згідно з цим підходом, удосконалення дидактико-методичних ресурсів (розроблення нових підручників і навчально-методичних посібників, створення електронних бібліотек, медіатек, розроблення спеціальних навчальних відеофільмів, а також будь-яких цифрових наративів, зміст яких відбиває зміст навчального предмета [7].

Важливою ланкою особистісно-орієнтованого, як і будь-якого освітнього процесу, є контроль навчальних досягнень учнів. Як вважають сучасні дидакти й доводять психологи, образ світу має визначальну роль в ініціації пізнавального процесу, регулює його хід, а також робить головний внесок у результат, який одержуємо після закінчення пізнавального процесу, оскільки цей результат становить генеровану образом світу й апробовану стимулом і діяльністю пізнавальну гіпотезу.

Головний внесок у процес побудови образу предмета або ситуації вносять не окремі почуттєві враження, а образ світу загалом. Саме через образ світу здійснюється вирішальний вплив суспільно-історичного досвіду, результатів загальнолюдської практики на пізнавальну діяльність індивіда. Тому освітній процес як провідна ланка формування образу світу має спиратися на модель світу цього суспільства, не руйнувати усталені архетипи, а враховувати національні традиції навчання і виховання дітей [6].

Трансформуючи поняття образу світу до умов побудови НУШ, маємо зазначити, що образ світу має формуватися в умовах освіти сталого розвитку на основі засвоєння предметних і ключових компетентностей, формуючи життєстверджувальний погляд на світ.

У результаті набутого учнями під час освітнього процесу життєстверджувального погляду на світ на основі предметних і ключових компетентностей формується життєстверджувальний образ світу учня, рівень сформованості якого може визначати рівень сформованої всебічно розвинутої та цілісної особистості учня ЗЗСО.

Висновки. В умовах побудови НУШ зі школи має випускатися всебічно розвинута особистість, у якої сформований життєстверджувальний погляд на світ, цілісна життєстверд-

жувальна модель світу й сталого розвитку суспільства. Процес формування такої особистості має відбуватися в закладі загальної середньої освіти з урахуванням вікових особливостей школярів як під час освітнього процесу, так і поза ним. Необхідно відмітити, що важливим чинником формування соціально зрілої особистості старшокласників є інтегрований і ресурсно-орієнтований підходи [3].

Отже, назріла необхідність узагальнити напрацьований фонд наукових знань щодо ідей формування в учня життєстверджувального образу світу. Вважаємо, що є потреба першочергового розроблення системи контролю, побудови інструментів вимірювання результатів сформованості випускника закладу загальної середньої освіти як особистості. Важливо розробити критерії й рівні оцінювання, методи контролю й корекції обсягу навчальних досягнень учнів щодо сформованості в особистості випускника ЗЗСО життєстверджувального образу світу.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Суперечності процесу запровадження компетентнісного підходу в освітню практику. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи*: тези доп. І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 вер. 2019 р. Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 8–11.
2. Ващенко Л. С. Про оцінювання рівня сформованості предметних компетентностей школярів. *Педагогічний вісник*. 2016. № 2. С. 14–17.
3. Гуз К. Ж., Кононец Н. В. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2021. № 1 (196). С. 79–83. URL: <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/>.
4. Гуз К. Ж. Про засоби формування наукової картини світу та образу світу учнів загальноосвітньої школи. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (XXIV КАРІ-ШІНСЬКІ ЧИТАННЯ), м. Полтава, 30–31 трав. 2019 р. / за заг. ред. М. В. Гриньової. Полтава : Астроя, 2019. С. 117–118.
5. Дудко С. Г. Дидактичні засади формування здоров'язбережувального навчального середовища початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Тернопіль, 2015. 258 с.
6. Ільченко В. Р. Компетентнісна модель освітньої галузі як напрям до ефектвної та справедливої освіти. *Технології інтеграції змісту освіти* : зб. наук. пр. / В. Р. Ільченко [гол. ред.]. Полтава : ПОІППО, 2013. Вип. 5. С. 18–24.
7. Кононец Н., Ільченко О., Мокляк В. Майбутні викладачі, система навчання на основі ресурсів: досвід вищих навчальних закладів міста Полтави, Україна. *Турецький Інтернет-журнал дистанційної освіти-TOJDE*. 2020. Т. 21, № 3. С. 199–220. URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojde/issue/55722/762054>.
8. Михайлишин Г. Й. Соціалізація особистості у світоглядній парадигмі освіти. *Гілея* : науковий вісник. 2012. № 67. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_67/Gileya67/F55_doc.pdf. (дата звернення: 10.03.2019)

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.
10. Про освіту : Закон України від 05 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.05.2021).

References

1. Bibik, N. M. (2019). Superechnosti protsesu zaprovadzhenia kompetentnisnoho pidkhotu v osvitu praktiku [Contradictions in the process of introducing a competency-based approach to educational practice]. In *Kompetentnisno orientovane navchannia: vyklyky ta perspektyvy [Competence-oriented learning: challenges and prospects]*: tezy dop. I Vseukr. nauk.-prakt. konf. (pp. 8-11). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
2. Vashchenko, L. S. (2016). Pro otsiniuvannia rivnia sformovanosti predmetnykh kompetentnosti shkoliariv [On assessing the level of formation of subject competencies of students]. *Pedahohichnyi visnyk [Pedagogical Bulletin]*, 2, 14-17 [in Ukrainian].
3. Guz, K., & Kononets, N. (2021). Viiskovo-patriotychna pidhotovka starshoklasnykiv u suchasnomu osvithomu prostori [Military-patriotic training of high school students in the modern educational space]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of the modern teacher]*, 1 (196), 79-83. Retrieved from <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/> [in Ukrainian].
4. Guz, K. (2019). Pro zasoby formuvannia naukovoi kartyny svitu ta obrazu svitu uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [On the means of forming a scientific picture of the world and the image of the world of secondary school students]. In M. V. Grinyova (Ed.), *Metodyka navchannia pryrodnychkh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli [Methods of teaching natural sciences in secondary and higher school]*: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (XXIV KARYSHYNSKI ChYTANNIA) (pp. 117-118). Poltava: Astraya [in Ukrainian].
5. Dudko, S. (2015). Dydaktychni zasady formuvannia zdorov'iazberezhuvального navchalnoho seredovyscha pochatkovoї shkoly [Didactic bases of formation of the health-preserving educational environment of elementary school] (PhD diss.). Ternopil [in Ukrainian].
6. Ilchenko, V. R. (2013). Kompetentnisna model osvitnoi haluzi yak napriam do efektyvnoi ta spravedyvoi osvity [Competence model of education as a direction to effective and fair education]. In V. R. Ilchenko (Ed.), *Tekhnologii intehratsii zmistu osvity [Technologies of integration of the content of education]*: zb. nauk. pr. (Is. 5, pp. 18-24). Poltava: POIPPO [in Ukrainian].
7. Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Maibutni vykladachi, sistema navchannia na osnovi resursiv: dosvid vyshchikh navchalnykh zakladiv mista Poltavy, Ukraina [Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine]. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 199-220. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojde/issue/55722/762054> [in Ukrainian].
8. Mykhailishyn, G. (2012). Sotsializatsiia osobystosti u svitohliadnii paradyhmi osvity [Socialization of personality in the worldview paradigm of education]. *Hileia [Gileia]*: naukovyi visnyk, 67. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_67/Gileya67/F55_doc.pdf [in Ukrainian].
9. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. Kyiv: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [in Ukrainian].
10. Pro osvitu [On education]: Law of Ukraine of September 5. 2017 № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.05.2021